

O‘SMIRLARNI TARBIYALASHDA PSIXOLOGIK OMILLARNING AHAMIYATI

Nazarova Rohila Sayfullayevna

Buxoro viloyati, G‘ijduvon tumani

44-umumta’lim maktabi amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o‘smirlarni tarbiyalash jarayonida psixologik omillarning o‘rni va ahamiyati yoritiladi. O‘smirlik davrining o‘ziga xos xususiyatlari, hissiy va ijtimoiy o‘zgarishlar hamda ularni to‘g‘ri yo‘naltirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik, tarbiya, psixologik omillar, muloqot, rivojlanish, motivatsiya, muhit, oila.

KIRISH

O‘smirlik davri inson hayotidagi eng muhim va murakkab bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda shaxsning dunyoqarashi, xarakteri va ijtimoiy munosabatlari shakllanadi. Shu sababli o‘smirlarni tarbiyalashda psixologik omillarni hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘smirlik davrida jismoniy o‘shish bilan bir qatorda ruhiy va hissiy o‘zgarishlar ham tez sur‘atda kechadi. O‘smirlar mustaqillikka intiladi, o‘z fikrini himoya qilishga harakat qiladi va atrof-muhitga nisbatan sezgir bo‘lib qoladi. Bu holat ularning xulq-atvorida turli o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi.

Psixologik omillardan biri — bu o‘zini anglash jarayonidir. O‘smir o‘z shaxsini tushunishga, o‘z qadr-qimmatini baholashga harakat qiladi. Agar bu jarayon to‘g‘ri yo‘naltirilsa, shaxsning ijobiy rivojlanishi ta’minlanadi.

Hissiy omillar ham katta rol o‘ynaydi. O‘smirlar ko‘pincha kayfiyatning tez o‘zgarishi, sezgirlik va ichki ziddiyatlarni boshdan kechiradi. Shu sababli ularga nisbatan sabrli va tushunuvchan munosabat zarur.

Muloqot omili ham muhimdir. O‘smirlar tengdoshlar bilan aloqaga katta ahamiyat beradi. Ota-onalar va o‘qituvchilar esa ular bilan ochiq va ishonchli muloqot o‘rnatishi lozim.

Oila muhitining ta’siri beqiyosdir. Mehr-oqibat, qo‘llab-quvvatlash va barqaror muhit o‘smirning ijobiy rivojlanishiga yordam beradi. Aksincha, nizoli muhit salbiy xulq-atvorga olib kelishi mumkin.

Motivatsiya ham muhim psixologik omillardan biridir. O‘smirni rag‘batlantirish, uning qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash va maqsad qo‘yishga o‘rgatish zarur.

Maktab va psixolog roli ham alohida ahamiyatga ega. Psixolog o'smirlarning muammolarini aniqlab, ularga yordam berish orqali tarbiya jarayonini qo'llab-quvvatlaydi.

O'smirlik va yoshlik psixologiyasi - tushuntirish qiyin bo'lgan hodisa. Bu davrda bolada gormonlar, asosan, qalqonsimon bez va gipofiz bezida faol ishlab chiqarila boshlaydi. o'smirning qoni ular bilan to'yingan, shuning uchun bolalar sezilarli darajada o'sadi va ularda kattalarning birinchi belgilari namoyon bo'ladi.

O'g'il bolalarda bu jarayon 13-15 yoshda boshlanadi. Ular o'sishda sezilarli darajada oshadi, yuz va tanadagi soch chizig'i ortadi. Shuningdek, o'smirlar psixologiyasi ulardagi balog'atga etishishning dastlabki belgilarini ochib beradi. Ular erektsiyaga ega bo'lishadi, shuning uchun ular kuchli qiziqish uyg'otadiqarama-qarshi jinsga va ma'lum bir jinsiy aloqaga. Qizlarda bu davr ikki yil oldin boshlanadi. Uning namoyon bo'lishi: o'sishning o'sishi, tananing notekis shakllanishi, sochlarning ko'payishi, shuningdek, balog'atga etishning ayol belgilari (hayz ko'rish boshlanadi va ko'krak o'sadi).

E'tiborlisi, o'smirlarda o'sish notekis. Birinchidan, bosh o'sadi, keyin oyoqqo'llar: oyoq va qo'llar, keyin qo'llar, oyoqlar va oxirgi torso. Shu sababli o'smirning qiyofasi noqulay ko'rinadi.

Bolalar psixologiyasi va o'smirlarning psixologiyasi bir-biridan tubdan farq qiladi. Bolada hali o'smirga «tushib» ketadigan bunday tezkor jismoniy o'zgarishlar yuz bermaydi. O'smirlar psixologiyasining o'ziga xos jihatlari birinchi navbatda, bu jismoniy o'zgarishlar yoki oddiygina jinsiy etilish orqali belgilanadi. Qiz va o'smir o'g'il bolalarning yosh psixologiyasi juda ko'p emas, faqat qizlardagi barcha jarayonlar biroz oldinroq sodir bo'ladi. o'smirlar va qizlar jismoniy jihatdan tobora ko'proq farq qilmoqdalar, lekin psixologik muammolar keng tarqalgan va jinsga bog'liq emas.

O'smirlar psixologiyasi.

O'smirlik davrini tavsiflovchi psixologiya "to'liq bo'lmagan kattalar"dagi inqirozning ikki turini belgilaydi. Bu mustaqillik inqirozi va mustaqillikning etishmasligi.

Mustaqillik inqirozi quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- qaysarlik;
- qo'pollik;
- o'z fikrini bildirish;
- isyon;
- muammolarni o'zingiz hal qilish istagi.

Tobelik inqirozi:

- bolalikka tushish;
- kamtarlik;

- biror narsani mustaqil ravishda hal qilishni istamaslik; - ota-onalarga ishtiyoq; - iroda etishmasligi.

Odatda o'smirlik davrida bolalar o'zlarining kattalar va mustaqilliklarini himoya qilish maqsadida ko'pincha ota-onalari bilan ziddiyatga tushadilar. Ammo o'smirning ijtimoiy mustaqilligining haqiqiy yo'qligi hali ham ko'pincha ota-onalarni bolaning kattalar bilan "tenglik" ga erishish yo'lidagi harakatlarini jiddiy cheklashiga olib keladi. Shunga qaramay, qattiqqo'llik, tanqid va g'amxo'rlik o'smir bilan muomala qilishda juda oqilona qo'llanilishi kerak bo'lgan vositadir. Aks holda, qiyin bolaning ota-onasi qanday bo'lishini bilib olishingiz mumkin.

O'smirlar nihoyatda taqlidchan bo'lib, ularda hali aniq bir fikr, dunyoqarash shakllanmagan bo'ladi. Ular tashqi ta'sirlarga va hissiyotlarga juda beriluvchan bo'ladilar. Shuningdek, ularga mardlik, jasurlik, tantiqlik ham xosdir. Tashqi ta'sirlarga beriluvchanlik o'smirda shaxsiy fikrni yuzaga kelishiga sabab bo'ladi, lekin bu shaxsiy fikr aksariyat hollarda asoslanmagan bo'ladi. Shuning uchun ham ular ota-onalarning, atrofdagi kattalarning, ustozlarning to'g'ri yo'lni ko'rsatishlariga qaramay, o'z fikrlarini o'tkazishga harakat qiladilar. O'smirlarga farosatlilik, tejamkorlik, ehtiyotkorlik va uzoqni ko'ra bilishlik kabi psixik xususiyatlar hali yetishmaydi. Tengdoshlari, shuningdek, sinfdoshlari guruhida o'smir o'zining kelishuvchanlik xususiyati bilan namoyon bo'ladi.

O'smir o'z guruhiga bog'liq va qaram bo'lgani holda shu guruhning umumiy fikriga qo'shilishiga va uning qarorini doimo bajarishga tayyor bo'ladi. Guruh ko'pincha o'smirda "biz" hissining shakllanishiga yordam beradi va uning ichki holatini mustahkamlaydi. O'smir yoshdagi bola uchun do'st tanlash juda katta ahamiyatga ega. O'smirlik davrida do'stlik juda qadrlil hisoblanadi. Do'stlar doimiy ravishda ruhan, qalban yaqin bo'lishga ehtiyoj sezadilar. Bu ehtiyoj o'smir do'stlarning holahvol so'rashishi va ko'rishishlarida (qol berib, quchoq ochib ko'rishish) birga o'tirish va birga yurishga harakat qilishlarida ko'rinadi. Ko'pgina ana shunday juda yaqin munosabatlar, o'smirlarning shaxs bo'lib shakllanishida, hamkorlikdagi harakatlarining izi inson qalbi va xotirasida bir umrga saqlanib qoladi. O'smir yoshlarning xulq-atvori va faoliyatlarida ba'zan o'zlarining kuchlari yetmaydigan qarama-qarshiliklar paydo bo'ladi. Asosiy qarama-qarshilik juda ko'p orzu-tilaklarni vujudga keltiruvchi, jadal ortib borayotgan jismoniy, ma'naviy va moddiy ehtiyojlar bilan ularni qondirish uchun nihoyatda cheklangan hamda ko'p jihatdan yetarli bo'lmagan imkoniyatlari o'rtasidagi qarama-qarshilikdir.

O'smirmg o'z kuchiga to'la ishonmasligi uni butun vositalar bilan shunchaki o'zini katta kishi bolib qolganligini ta'kidlashga majbur qilibgina qolmay, shu bilan birga bu tuyg'uni yetarli baholay olmaslik holatini ham vujudga keltiradi. Affektiv kechinmalar o'smirlar to'rtinchi guruhni tashkil etib, ular jamoat yoki oilada o'z o'rnini topa olmay, o'zlarini ko'rsatish qobiliyatiga ega bo'lmay ruhan iztirob chekadilar, sust

harakatchan, nazardan chetda yurishga odatlanadilar. Kimdandir ranjigan ko'rinadilar, noaniq sabablarga ko'ra, ruhan qattiq azoblanadilar. Birinchi guruhga kiruvchi o'smirni uyaltirish bilan ularga ta'sir etish mumkin emas, lekin ularning «o'zini ko'rsatish» ishtiyoqidan unumli foydalanish zarur. Individual ish olib borilganda, ularni sportga jalb qilish, milisiya bolalar xonasida navbatchilik, darsdan tashqari ishlarni rahbar qilib tiyinlash samarali natija beradi. Ayniqsa, harbiyvatandarlikka oid mashg'ulotlarda ularning jasurligini hisobga olib, kamandirlik lavozimini topshirish muhim ahamiyatga ega.

Qisqa fursat ichida erishilgan ayrim yumushdagi muvaffaqiyati uchun jamoa oldida rag'batlantirish, o'qishga nisbatan qiziqishini orttirish, qiyinchiliklarni bartaraf qilishda unga yordamlashish, nozik psixologik xususiyatlarga to'g'ri yo'l topish, musabaqalarga jalb etish, xalq mulkini qo'riqlashga tortish, o'quv malakalarini shakllantirish maqsadga muvofiqdir. Ikkinchi guruhdagi o'smirlar bilan ishlashda ularni mustaqil fikr yuritishga o'rgatish, tanqid va o'z-o'ziga tanqidga odatlantirish, iroda kuchini o'stirish uchun maxsus mashg'ulotlar o'tkazish, favqulotdagi holatga befarq qarash xususiyatini qayta tarbiyalash, ularga yo'l-yo'riq ko'rsatish kerak.

O'smirlar bilan ishlash jarayonida xudbinlikni yo'qotish uchun maxsus mashg'ulotlar qiyinlashtirilgan muammoli vaziyatlar yaratish ikki yuzlamachilikdek salbiy illatlarga barham berish uchun ularga alohida ta'sir o'tkazish, ularda do'stlik hislarini tarkip toptirish zarur. Bunday o'smirlarni rahbarlik ishlariga tortish mas'uliyat hissini vujudga keltiradi. Mustaqil faoliyatni shakllantirish uchun esda olib qolish va mulohaza yuritish usullari bilan tanishtirish lozim. Mustaqil ijodiy fikr yuritish, o'z-o'zini nazorat qilish, o'z-o'zini tanqid qilish singari shaxs sifatlarini shakllantirishga e'tibor berish zarur. Yo'l qo'ygan kamchiliklarini dalillar asosida ko'rsatib berish, qayta tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'smirlarning affektiv kechinmalari o'qituvchi tomonidan oqilona ko'rsatilib beriladi. Har bir o'smir o'quvchiga individual munosabatda bo'lish jamoada tarbiyasi qiyin bolalarga munosabatni yaxshilash va to'g'ri yo'lga qo'yish maktab pedagogik jamoasi tomonidan mikromuhitga alohida nazorat uyushtirish.

Tarbiyasi qiyin o'smirlarni guruhlarga ajratish maqsadida, individual suhbatlashish ularning savol varaqasini to'ldirishga o'rgatish. Ularni uzluksiz ravishda kuzatib borish. Yozgan bayon yoki insholarni tahlil qilish, shaxsiy hujjatlarini izchil o'rganish, sinf rahbari yoki tarbiyachining kundalik daftarini yuritish, muammoli yoki «konflikt» li vaziyatni vujudga keltirish asosida tajriba o'tkazish, individual shaxsda yoki jamoada qanday o'zgarishlar ro'y berishini muttasil kuzatib borish, ularni qayta tarbiyalash uchun muhim imkoniyatlar yaratadi. Tarbiyasi qiyin o'quvchilarni aniqlashda kino lavhalar, xuquqga oid savol javoblar ta'sir etish rag'batlantirish, matndan syujetli rasmlardan ular bilan individual suhbat metodlaridan ham foydalanish mumkin.

XULOSA.

Xulosa qilib aytganda, o‘smirlarni tarbiyalashda psixologik omillarni hisobga olish ularning sog‘lom va barkamol shaxs bo‘lib yetishishida muhim ahamiyatga ega. To‘g‘ri yondashuv va hamkorlik orqali ijobiy natijalarga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016.
2. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
3. Nishonova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2006.
4. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
5. Qodirov B.R. Shaxs psixologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2005.
6. Vygotskiy L.S. Psixologiya razvitiya rebenka. – Moskva, 2000.
7. Leontev A.N. Deyatelnost. Soznanie. Lichnost. – Moskva, 2004.
8. Erikson E. Identity: Youth and Crisis. – New York, 1968.